

อาชีวศึกษาและการพัฒนาการศึกษาตลอดชีวิตที่ยั่งยืน:

รูปแบบและการนำไปใช้

Vocational Education and Sustainability of Lifelong Education: Model and Implementation

รวิ บัวดวง¹

Rawi Buaduang

Received : 16 เมษายน 2564

Revised : 17 ตุลาคม 2564

Accepted : 21 ตุลาคม 2564

บทคัดย่อ

พลวัตทางสังคมประการหนึ่งที่มีผลจากการเปลี่ยนแปลงของสังคม คือ “การจัดการศึกษาด้านอาชีวศึกษา” ด้วยเหตุนี้ หน้าที่โดยตรงของประเทศจำเป็นต้องพัฒนารูปแบบการศึกษาให้ทันต่อการเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็ว ซึ่งกระบวนการสร้างอาชีวศึกษาอย่างยั่งยืน คือ “PAK” ประกอบด้วย 1) P: Policy หมายถึง กำหนดนโยบายระดับชาติเพื่อสร้างความร่วมมือจากทุกฝ่าย/องค์กร ผลิตแรงงานให้สอดคล้องกับสังคมที่เปลี่ยนแปลงไป 2) A: Attitude หมายถึง สร้างความตระหนักและทัศนคติที่ดีต่อการอาชีวศึกษา ผลิตแรงงานให้ปฏิบัติงานได้อย่างมีประสิทธิภาพ และ 3) K: Knowledge หมายถึง กำหนดเนื้อหาหลักสูตรให้หลากหลายน่าสนใจ และผลิตผู้เรียนให้มีความคิดสร้างสรรค์สามารถนำไปประยุกต์ใช้ได้ ส่วนรูปแบบการสร้างอาชีวศึกษาที่ยั่งยืน คือ “RAWI” ประกอบด้วย 1) R: Reunification หมายถึง การรวมอาชีวศึกษาภาครัฐและภาคเอกชน เพื่อการดำเนินงานเชื่อมต่อและก้าวไปพร้อมกัน 2) A: Accommodation หมายถึง ยกระดับการจัดการเรียนการสอนสู่สากล โดยร่วมมือกับประเทศต่าง ๆ จัดตั้ง

¹ ดร. ผู้ช่วยผู้อำนวยการ ฝ่ายพัฒนาบุคลากร บริษัท ศรีสวัสดิ์ แคปิตอล 1969 จำกัด (มหาชน)

ศูนย์กลางการอาชีวศึกษาของอาเซียน 3) W: Workplace หมายถึง สถานที่ฝึกงานของ
ผู้เรียนต้องเอื้อต่อการฝึกปฏิบัติแบบทวิภาคี และ 4) I: Integration หมายถึง การบูรณา
การศักยภาพและพัฒนาปัญญา จิตใจ ส่งเสริมการเรียนรู้ด้วยตนเองอย่างต่อเนื่อง

คำสำคัญ : อาชีวศึกษา การศึกษาตลอดชีวิต การพัฒนาที่ยั่งยืน กระบวนการ PAK
รูปแบบ RAWI

Abstract

One of the social dynamics resulting from social change is the vocational education. Therefore, the direct duty of the country is to develop the education model with the rapid changes. The process of creating sustainable vocational education is “PAK” consist of 1) P: Policy meaning of formulating national policies to create cooperation from all parties or organizations in producing labors according to the changing society. 2) A: Attitude meaning of awareness and good attitude towards vocational education and producing efficiently workers. 3) K: Knowledge meaning setting various interesting courses to enable the students to be creative and able to apply. The form of vocational education model, “RAWI” consists of R: Reunification meaning connecting public and private vocational education sectors together. (2) A: Accommodation meaning to lift up the learning and learning to meet standards by cooperating with ASEAN countries and establishing Vocational Education Center 3) W: Workplace meaning the place of apprenticeship of learners conducive to bilateral practice, and 4) I: Integration meaning the integration and development of the learners’ intellects and minds as well as continuous self-learning support.

Keywords : vocational education, lifelong education, sustainability,
PAK Process, RAWI Model

บทนำ

“การศึกษา” คือ พื้นฐานหลักในการพัฒนาประเทศชาติ โดยเฉพาะอย่างยิ่ง สถานการณ์ในปัจจุบันทุกประเทศต่างให้ความสำคัญต่อการศึกษา ซึ่งเป็นกุญแจแห่งความสำเร็จ (Key of success) ในการพัฒนาคุณภาพชีวิตของทรัพยากรมนุษย์ การดำเนินงานด้านการจัดการศึกษาสามารถทำให้ประเทศชาติก้าวสู่การพัฒนาที่ยั่งยืนได้ เช่นเดียวกับสำนักงานเลขาธิการสภาการศึกษา กระทรวงศึกษาธิการ (2561 : 1-8) ได้รายงานการศึกษาไทย พ.ศ. 2561 (Education in Thailand 2018) เกี่ยวกับความเป็นมาและบริบทของการพัฒนาการศึกษาในประเทศไทยอย่างยาวนาน เป็นปัจจัยพื้นฐานสำคัญในการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์และเป็นกลไกในการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคม ซึ่งสะท้อนให้เห็นถึงการปฏิรูปการศึกษาไทยอยู่หลายครั้ง เพื่อให้ประชาชนได้เข้าถึงการศึกษาให้มากที่สุด โดยรัฐบาลเล็งเห็นว่าการศึกษเป็นรากฐานการผลิตทรัพยากรมนุษย์ที่มีคุณภาพเพื่อเป็นอนาคตที่สำคัญของชาติ และเป็นรากฐานของการสร้างสังคมที่เข้มแข็ง มีคุณธรรม จริยธรรม สำหรับกระทรวงศึกษาธิการ หน่วยงานภาครัฐและภาคเอกชนได้ร่วมมือในการพัฒนาคุณภาพการศึกษา การปฏิรูปการศึกษาเป็นรูปแบบหนึ่งในการปฏิรูปประเทศตามรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. 2560 (2560 : 80) มาตรา 258 จ. ด้านการศึกษา (4) ปรับปรุงการจัดการเรียนการสอนทุกระดับเพื่อให้ผู้เรียนสามารถเรียนได้ตามความถนัดและปรับปรุงโครงสร้างของหน่วยงานที่เกี่ยวข้องเพื่อบรรลุเป้าหมายดังกล่าว โดยสอดคล้องกันทั้งในระดับชาติและระดับพื้นที่

การปฏิรูปการศึกษาเป็นการส่งเสริมการพัฒนาเพื่อเพิ่มคุณค่าวิถีชีวิตและคุณภาพชีวิตในด้านต่าง ๆ ประเทศที่พัฒนาแล้วมีนโยบายการจัดการศึกษาอย่างเหมาะสม ส่งเสริมทรัพยากรมนุษย์ให้มีความรู้ด้านเทคโนโลยี ในขณะที่ประเทศที่กำลังพัฒนามีการจัดการศึกษามุ่งผลิตกำลังแรงงานของประเทศชาติ (Man power) ส่วนประเทศที่ยังไม่ได้มีการพัฒนานโยบายในการพัฒนาประเทศจะมุ่งสร้างความเข้าใจในเสถียรภาพทางด้าน

การเมืองมาเป็นอันดับแรก แต่โดยภาพรวมฐานคิดการจัดการศึกษาของทุกประเทศเน้นการพัฒนาการเรียนรู้เพื่อให้ผู้คนในประเทศชาติกลายเป็นทรัพยากรมนุษย์ สอดคล้องกับแนวคิดของสำนักงานเลขาธิการสภาการศึกษากระทรวงศึกษาธิการ (2561 : 9) ตั้งแต่ปี พ.ศ. 2558 จนถึงปัจจุบัน ประเทศไทยได้พบกับความท้าทายใหม่ ๆ ที่เกิดขึ้นมาอย่างมากมายซึ่งส่งผลกระทบต่อสถานการณ์ด้านการศึกษา ทำให้มีความจำเป็นที่จะต้องปรับปรุงคุณภาพการศึกษอย่างเร่งด่วนและมีประสิทธิภาพ สถานการณ์สำคัญที่ส่งผลต่อการศึกษานานาชาติโลกยุคโลกาภิวัตน์ คือ ความก้าวหน้าทางเทคโนโลยีสารสนเทศและการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจและสังคม การปฏิวัติยุคดิจิทัลได้นำไปสู่การปฏิวัติอุตสาหกรรมครั้งที่ 4 (Industry 4.0) เป็นการเติบโตแบบก้าวกระโดดครั้งใหญ่ของเทคโนโลยีสารสนเทศที่สะท้อนให้เห็นถึงการเคลื่อนย้ายของข้อมูลได้อย่างอิสระและไร้พรมแดน รวมทั้งเป็นยุคของระบบอินเทอร์เน็ตและเครือข่ายขยายเข้าไปสู่สถานที่ต่าง ๆ (Internet of things) เช่น สถานศึกษา ศูนย์ดูแลสุขภาพ การขนส่ง เป็นต้น

โดยทั่วไปการศึกษาแบ่งตามลักษณะการจัดการได้ 3 ลักษณะ ได้แก่ 1) การศึกษาในระบบ (Formal education) 2) การศึกษานอกระบบ (Non-formal education) และ 3) การศึกษาตามอัธยาศัย (Informal education) ตามพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2542 แก้ไขเพิ่มเติม (ฉบับที่ 2) พ.ศ. 2545 และ (ฉบับที่ 3) พ.ศ. 2553 หมวด 3 ระบบการศึกษา มาตรา 15 (2542 : 6) ได้กำหนดความหมายไว้ ดังนี้

1) การศึกษาในระบบ เป็นการศึกษาที่กำหนดจุดมุ่งหมาย วิธีการศึกษา หลักสูตร ระยะเวลาของการศึกษา การวัดและประเมินผล ซึ่งเป็นเงื่อนไขของการสำเร็จการศึกษาที่แน่นอน

2) การศึกษานอกระบบ เป็นการศึกษาที่มีความยืดหยุ่นในการกำหนดจุดมุ่งหมาย รูปแบบ วิธีการจัดการศึกษา ระยะเวลาของการศึกษา การวัดและประเมินผล ซึ่งเป็นเงื่อนไขสำคัญของการสำเร็จการศึกษา โดยเนื้อหาและหลักสูตรจะต้องมีความเหมาะสม สอดคล้องกับสภาพปัญหาและความต้องการของบุคคลแต่ละกลุ่ม

3) การศึกษาตามอัธยาศัย เป็นการศึกษาที่ให้ผู้เรียนได้เรียนรู้ด้วยตนเองตามความสนใจ ศักยภาพ ความพร้อม และโอกาส โดยศึกษาจากบุคคล ประสบการณ์ สังคม สภาพแวดล้อม สื่อ หรือแหล่งความรู้อื่น ๆ

สถานศึกษาอาจจัดการศึกษาในรูปแบบใดรูปแบบหนึ่งหรือทั้งสามรูปแบบก็ได้ ให้มีการเทียบโอนผลการเรียนที่ผู้เรียนสะสมไว้ในระหว่างรูปแบบเดียวกันหรือต่างรูปแบบได้ ไม่ว่าจะเป็นผลการเรียนจากสถานศึกษาเดียวกันหรือไม่ก็ตาม รวมทั้ง จากการเรียนรู้นอกระบบตามอัธยาศัย การฝึกอาชีพ หรือจากประสบการณ์การทำงาน ดังนั้น การศึกษาเป็นสิ่งจำเป็นสำหรับทรัพยากรมนุษย์ทุกภูมิภาคของโลก และการจัดการศึกษามีลักษณะแตกต่างกันไปด้วยเหตุผลในการตีความหมายที่แตกต่างกัน ขึ้นอยู่กับพื้นฐานและองค์ประกอบในการดำรงอยู่ของมนุษย์ ได้แก่

1. ความสลับซับซ้อนของบุคลิกภาพมนุษย์ (Complex nature of human personality) เพราะเนื้อหาสาระของการศึกษาที่มีส่วนเกี่ยวข้องในการพัฒนาบุคลิกภาพของผู้เรียน ดังนั้น การศึกษาต้องสามารถปรับเปลี่ยนพฤติกรรมที่แสดงออกมาทางด้านบุคลิกภาพของผู้เรียนด้วย

2. ความสลับซับซ้อนทางด้านสิ่งแวดล้อมของมนุษย์ (Complexity of human environment) การศึกษาเป็นกระบวนการหนึ่งที่ทำให้มนุษย์สามารถปรับตัวเข้ากับสิ่งแวดล้อมได้ ซึ่งสิ่งแวดล้อมก็จะมี ความแตกต่างกันไปในแต่ละประเทศ สิ่งแวดล้อมมีหลากหลายมุมมองทั้งมุมมองทางด้านสังคม ทางด้านกายภาพ ทางด้านวัฒนธรรม ด้านเศรษฐกิจ รวมทั้งด้านอื่น ๆ

3. ความแตกต่างของปรัชญาชีวิต (Different philosophies of life) เพราะมนุษย์มีวัฒนธรรมชีวิตที่แตกต่างกัน จึงทำให้เกิดแนวคิดและความเชื่อในการดำเนินชีวิตที่แตกต่างกัน แนวคิดดังกล่าว คือ ฐานคติเชิงปรัชญาชีวิตที่จะทำให้การใช้ชีวิตอย่างดีงามในอนาคตต่อไป

4. ความแตกต่างของแนวคิดทางการศึกษาและการปฏิบัติ (Different education theories and practices) เพราะแนวคิดทางการศึกษาของแต่ละชาติมีความแตกต่างกัน จึงทำให้การปฏิบัติที่เป็นกระบวนการที่จะส่งผลต่อเป้าหมายทางการศึกษาแตกต่างกันไป

จะเห็นได้ว่า มุมมองและฐานคิดต่าง ๆ ส่งผลกระทบต่อการศึกษาทั้งสิ้น การจัดการศึกษาที่ดีจำเป็นต้องวิเคราะห์ถึงปัจจัยที่มีผลกระทบต่อการจัดการศึกษาทั้งทางตรงและทางอ้อม สอดคล้องกับสภาพสังคมวัฒนธรรม เศรษฐกิจ และการเมืองการปกครองของชุมชนนั้นด้วย บทความนี้จึงมีวัตถุประสงค์เพื่อชี้ให้เห็นถึงความสำคัญของการศึกษาตลอดชีวิต วิธีการจัดอาชีวศึกษา รวมทั้งกระบวนการและรูปแบบการสร้างอาชีวศึกษาของประเทศชาติ โดยมีขั้นตอนการศึกษา ได้แก่ 1) แนวคิดและการศึกษาตลอดชีวิตในสถานการณ์ข้อความรู้หลังโลกยุคใหม่ 2) หลักการ จุดมุ่งหมาย และการจัดอาชีวศึกษาในการพัฒนาประเทศชาติแบบองค์รวม และ 3) กระบวนการและรูปแบบการสร้างอาชีวศึกษาที่ยั่งยืน

แนวคิดและการศึกษาตลอดชีวิตในสถานการณ์ข้อความรู้หลังโลกยุคใหม่

โลกยุคใหม่ในปัจจุบัน การศึกษาตลอดชีวิตเข้ามามีบทบาทในการพัฒนาคุณภาพชีวิตของผู้คนในประเทศชาติมากขึ้น เพราะการศึกษาตลอดชีวิต คือ การเรียนรู้ที่ยั่งยืน และทุกประเทศต่างให้ความสำคัญเป็นอย่างยิ่ง องค์การสหประชาชาติหรือ UNESCO (1970) ได้ให้ความหมายของการศึกษาตลอดชีวิตไว้ว่า การศึกษาตลอดชีวิต คือ กระบวนการจัดการศึกษาในภาพรวมที่ตอบสนองความแตกต่างระหว่างบุคคลและระหว่างกลุ่ม การศึกษาตลอดชีวิตเป็นกระบวนการศึกษาของมนุษย์ตั้งแต่วัยเด็กถึงวัยผู้ใหญ่ ถือเป็นกระบวนการเรียนรู้อย่างต่อเนื่อง (Continuous process) โดย Dave (1976) ได้เสนอฐานคิดของการศึกษาตลอดชีวิตว่า เป็นการหลอมรวมการศึกษาทั้ง 3 ระบบเข้าด้วยกัน คือ 1) การศึกษาในระบบโรงเรียน 2) การศึกษานอกระบบโรงเรียน และ 3) การศึกษาตามอัธยาศัย ทั้งสามระบบมีการประสานต่อเนื่องกัน การศึกษาตลอดชีวิตจะมีลักษณะที่ยืดหยุ่นในด้านเวลา (Time flexibility) ด้านเนื้อหา (Contents flexibility) และด้านเทคนิคการสอน (Teaching techniques) รูปแบบและวิธีการมีความหลากหลาย หากมองในแง่กระบวนการมนุษย์พยายามค้นหาความรู้มาพัฒนาคุณภาพชีวิตของตนเองตั้งแต่เกิดจนเสียชีวิต หากมองในแง่ของรูปแบบการจัดการศึกษา

จะมีลักษณะผสมผสานกันทั้ง 3 ระบบ หากมองในแง่ของเนื้อหาและกิจกรรมการเสริมสร้างพลังความรู้ สามารถนำมาใช้ในการพัฒนาคุณภาพชีวิต ดังตารางที่ 1

ตารางที่ 1 การศึกษาตลอดชีวิต

หัวข้อที่ศึกษา	สาระสำคัญ
ปรัชญา	มนุษย์ต้องการได้รับการพัฒนาอย่างต่อเนื่องและตลอดชีวิต
ยุทธศาสตร์	กระบวนการพัฒนาฐานคิด ความรู้และวิจารณ์ญาณในการอยู่ร่วมกันในสังคมได้เป็นอย่างดี
กระบวนการ	หลากหลายกิจกรรมทั้งระยะสั้นและระยะยาว มีความยืดหยุ่นสอดคล้องกับความต้องการของผู้เรียน
รูปแบบการจัดการศึกษา	ในระบบโรงเรียน นอกโรงเรียน ตามอัธยาศัย
เนื้อหาและกิจกรรมการเรียนรู้	หลากหลายยืดหยุ่นขึ้นอยู่กับความต้องการของผู้เรียน
การวัดและประเมินผล	วัดผลและประเมินผลผู้เรียนได้อย่างแท้จริง

ที่มา : Dave (1976)

แนวคิดของการศึกษาตลอดชีวิตมาพร้อมกับมนุษยชาติของโลก จัดเป็นรูปธรรมในช่วงหลังสงครามโลกครั้งที่ 2 เมื่อองค์การการศึกษาวิทยาศาสตร์และวัฒนธรรมแห่งสหประชาชาติ หรือที่เรียกกันว่า ยูเนสโก (UNESCO: United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization) ได้นำแนวคิดขึ้นมาพิจารณาในการประชุมครั้งแรกเมื่อ ค.ศ. 1964 เรื่อง “The Third International Committee for Facilitating Adult Education” ทำให้ทั่วโลกต่างให้ความสำคัญของการจัดการศึกษาตลอดชีวิตอย่างจริงจัง จนกระทั่งปี ค.ศ. 1970 ยูเนสโกได้จัดพิมพ์เอกสารที่ว่าด้วย “Lifelong Education” และปี ค.ศ. 1972 มีการจัดพิมพ์เอกสารชื่อ “การศึกษาตลอดชีวิตเบื้องต้น (Introduction to lifelong education)” (ทวีป อภิสิทธิ์, 2554 : 16) และมีการจัดพิมพ์เอกสารที่สำคัญ

อีกเรื่องหนึ่งชื่อ “การเรียนรู้เพื่อที่จะเป็น (Learning to be)” โดยขยายแนวคิดและฐานคติของการศึกษาตลอดชีวิตของสังคมแห่งการเรียนรู้เพื่อการเปลี่ยนแปลง (Changing learning society) ข้อมูลในเอกสารได้กล่าวถึง “การศึกษาตลอดชีวิต” คือ กระบวนการที่มีความสัมพันธ์กับทรัพยากรทางการศึกษาต้องกลมกลืนและสอดคล้องกับวิถีชีวิต (Life style) ของผู้คนในชุมชนจนเป็นหนึ่งเดียวจะทำให้เกิดสังคมแห่งการเรียนรู้ตามมา นอกจากนี้สถานการณ์การสร้างข้อความรู้และการณรงค์เกี่ยวกับการศึกษาตลอดชีวิตได้มีการจัดสัมมนาระดับโลก (World Conference on Education for All) มียูเนสโกและประเทศไทยเป็นเจ้าภาพร่วมกันในปี ค.ศ. 1990 หลังจากนั้นเกิดปฏิกิริยาสากลเกี่ยวกับการศึกษาตลอดชีวิตโดยมีชื่อว่า “World Declaration on Education for All and Framework for Action to Meet Basic Learning Needs” (UNESCO, 1990) สร้างคำขวัญที่เป็นเส้นทางในการพัฒนาการศึกษาตลอดชีวิต คือ “การศึกษาเพื่อทุกคนและทุกองค์กรเพื่อการศึกษา (Education for all, All for education)”

หลักการ จุดมุ่งหมาย และการจัดอาชีวศึกษาในการพัฒนาประเทศชาติแบบองค์รวม

การศึกษาตลอดชีวิต เป็นกระบวนการศึกษาที่มีผลต่อการเรียนรู้ของบุคคลในรูปแบบของการศึกษาในระบบ การศึกษานอกระบบ และการศึกษาตามอัธยาศัยที่เกิดขึ้นตลอดชีวิตของบุคคลตั้งแต่เกิดจนตาย เพื่อมุ่งพัฒนาตนเองให้ทันต่อการเปลี่ยนแปลงอย่างเต็มศักยภาพ โดยบุคคลนั้นจะต้องมีแรงจูงใจที่จะศึกษาหาความรู้ด้วยตนเอง และเรียนรู้อย่างต่อเนื่อง (ดุชนี ดำมี, 2557 : 18) เพื่อให้ผู้เรียนมีความสามารถเข้าสู่ตลาดแรงงานในอนาคต เช่นเดียวกับการอาชีวศึกษา ถือเป็นสถาบันการศึกษาที่ผลิตและพัฒนากำลังคนเข้าสู่ตลาดแรงงานระดับแรงงานฝีมือ (Skilled labor) และแรงงานกึ่งฝีมือ (Semi-skilled labor) หากรูปแบบการเรียนการสอนเน้นการฝึกปฏิบัติควบคู่กับทฤษฎี จะทำให้สามารถเข้าสู่ตลาดแรงงานระดับประเทศและระดับภูมิภาคอย่างมีคุณภาพ ซึ่งต้องมีการพัฒนาทักษะด้านความรู้ทางด้านภาษาอังกฤษ ด้านการใช้เทคโนโลยี ทักษะความเชี่ยวชาญเฉพาะด้าน และทักษะการเรียนรู้ในศตวรรษที่ 21

ซึ่งเป็นทักษะที่เพิ่มขีดความสามารถในการแข่งขันและการพัฒนาแรงงานให้มีประสิทธิภาพ (สุชาติ อุดมโสภกิจ, 2555 : 47-51) ผู้ที่มีหน้าที่เกี่ยวข้องกับการจัดการศึกษาระดับมัธยมศึกษาและภาคเอกชนต้องปรับเปลี่ยนบทบาทผลิตกำลังคนด้านอาชีพ โดยเน้นทักษะและความเชี่ยวชาญเฉพาะด้าน สามารถไปสู่การพัฒนาแบบองค์รวมในอนาคต โดย ธงชัย สมบูรณ์ (2562 : 4) กล่าวถึง การสร้างพื้นฐานความรู้ทางวิชาการตั้งแต่ผู้เรียนสำเร็จการศึกษาในระดับใดก็ตาม นับได้ว่าเป็นแนวทางที่ถูกต้องเพราะเป็นผลดีทั้งต่อผู้เรียนและต่อการพัฒนาสภาพเศรษฐกิจของชาติ การมีอาชีพที่เหมาะสม สอดคล้องกับความสามารถของผู้เรียนจะทำให้เกิดคุณภาพตรงตามความต้องการของตลาดแรงงาน (Labour marketing) ปัจจุบันการอาชีวศึกษาได้รับความสนใจจากสังคมมากยิ่งขึ้น จนกลายเป็นอีกทางเลือกหนึ่งของผู้ปกครองและผู้เรียนในสังคม

จุดมุ่งหมายสำคัญที่สุดของระบบการศึกษา คือ ต้องการให้คนมีชีวิตที่ดี (Good life) สามารถเสริมสร้างประสบการณ์การเรียนรู้ได้ตลอดชีวิต ก่อนเข้าสู่ศตวรรษที่ 21 การจัดการอาชีวศึกษาและการฝึกอบรมวิชาชีพ (Cedefop, 2008 อ้างถึงใน วรณดี สุทธิธารกร และภูวเรศ อับดุลस्ता, 2561 : 2-3) ได้เสนอหลักการการจัดการศึกษาเพื่ออาชีพที่ตอบสนองต่อความเปลี่ยนแปลงของสังคมยุคใหม่ 2 ประการ คือ

1. เป็นการศึกษาที่มุ่งเน้นการฝึกอบรมอาชีพเพื่อเตรียมความพร้อมให้กับผู้คนก่อนการประกอบอาชีพ (IVET: Initial Vocational Education and Training) หมายถึง การจัดการอาชีวศึกษาและฝึกอบรมวิชาชีพ มีจุดมุ่งหมาย 2 ประการที่สำคัญ คือ

- 1.1 เพื่อเตรียมความพร้อมให้กับผู้คนก่อนเข้าสู่ชีวิตการทำงาน (Before entering working life)

- 1.2 เพื่อจัดการอบรมวิชาชีพให้กับบุคคลหลังจากมีงานทำแล้วโดยใช้หลักการเดียวกับการฝึกอบรมทางอาชีพอีกครั้ง (Retraining) ซึ่งการจัดอบรมดังกล่าวสามารถดำเนินการเพื่อให้บริการทั้งระดับอาชีวศึกษาทั่วไป ได้แก่ ระบบการเปิดสอนในโรงเรียนแบบเต็มเวลา และเปิดบริการในรูปแบบการฝึกอบรมระยะสั้นควบคู่การฝึกหัดงานในระบบสหวิชาชีพ (Apprenticeship)

2. เป็นการจัดการศึกษาด้านการฝึกอบรมอาชีพเพื่อพัฒนาทักษะด้านอาชีพให้ดีขึ้นอย่างต่อเนื่อง (CVET: Continuous Vocational Education and Training) เป็นการจัดการศึกษาให้กับผู้คนหลังจากเข้าสู่ชีวิตการทำงาน โดยแบ่งตามสาขาวิชาชีพ มีเป้าหมาย 3 ประการ คือ

2.1 เพื่อพัฒนาทักษะและความรู้ให้ทันสมัยขึ้น (Updating knowledge or skills)

2.2 เพื่อพัฒนาทักษะใหม่ ๆ สำหรับความก้าวหน้าในอาชีพ (Career move retraining)

2.3 เพื่อเข้ารับการพัฒนาตนเองและพัฒนาด้านอาชีพอย่างต่อเนื่อง (Personal or professional development)

กระทรวงศึกษาธิการ (2551) ได้ให้ความหมายของการอาชีวศึกษาตามพระราชบัญญัติการอาชีวศึกษา พ.ศ. 2551 มาตรา 4 หมายถึง “กระบวนการการอาชีวศึกษา” หมายความว่า กระบวนการศึกษาเพื่อผลิตและพัฒนากำลังคนในด้านวิชาชีพพระดับฝีมือ ระดับเทคนิค และระดับเทคโนโลยี และ “การฝึกอบรมวิชาชีพ” หมายความว่า การเพิ่มพูนความรู้และการฝึกทักษะอาชีพระยะสั้นหรือระยะยาว ทั้งในและนอกสถานศึกษาอาชีวศึกษาหรือสถาบันการอาชีวศึกษา จัดขึ้นเป็นโครงการหรือสำหรับกลุ่มเป้าหมายเฉพาะภายใต้หลักสูตรที่คณะกรรมการการอาชีวศึกษากำหนด ทั้งนี้ มาตรา 6 ได้ให้ความสำคัญต่อการจัดการอาชีวศึกษาและการฝึกอบรมวิชาชีพต้องเป็นการจัดการศึกษาในด้านวิชาชีพที่สอดคล้องกับแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติและแผนการศึกษาแห่งชาติ เพื่อผลิตและพัฒนากำลังคนในด้านวิชาชีพพระดับฝีมือ ระดับเทคนิค และระดับเทคโนโลยี รวมทั้ง เป็นการยกระดับการศึกษาวิชาชีพให้สูงขึ้น เพื่อให้สอดคล้องกับความต้องการของตลาดแรงงาน โดยนำความรู้ทางทฤษฎีอันเป็นสากลและภูมิปัญญาไทยมาพัฒนาผู้เรียนให้มีความรู้ ความสามารถในการปฏิบัติและนำไปประกอบอาชีพโดยอิสระได้

กระบวนการและรูปแบบการสร้างอาชีพศึกษาที่ยั่งยืน

ผู้เขียนได้ศึกษาและทบทวนวรรณกรรมต่าง ๆ โดยวิเคราะห์และสังเคราะห์เป็นกระบวนการและรูปแบบการสร้างอาชีพศึกษาที่ยั่งยืน ซึ่งถือเป็นจุดมุ่งหมายที่สำคัญของประเทศชาติ และการดำเนินที่ถูกต้องจำเป็นต้องมีทิศทางที่เหมาะสม สำหรับกระบวนการ “PAK” สามารถนำมาใช้ในการพัฒนาประเทศชาติได้อย่างประสบผลสำเร็จ จะต้องมุ่งประเด็นสำคัญดังต่อไปนี้

1. P: Policy หมายถึง กำหนดนโยบายระดับชาติเพื่อสร้างความร่วมมือจากทุกฝ่าย/องค์กร มีความชัดเจน (Clearness) และสอดคล้องกับการเปลี่ยนแปลงของสังคมที่มุ่งเน้นความต้องการของตลาดแรงงาน สามารถผลิตแรงงานให้สอดคล้องกับสังคมที่เปลี่ยนแปลงไป (จอมพงศ์ มงคลวนิช, 2561 : 9)

2. A: Attitude หมายถึง สร้างความตระหนักและทัศนคติที่ดีต่อการอาชีพศึกษา เนื่องจากมีความสำคัญในการพัฒนาคุณภาพชีวิตในระยะสั้นและระยะยาว รวมทั้งผลิตแรงงานให้ปฏิบัติงานได้อย่างมีประสิทธิภาพ (จิตติมา เสาววงศ์ อัจฉรา ศรีพันธ์ และณัฐเชษฐ์ พูลเจริญ, 2560 : 104)

3. K: Knowledge หมายถึง ความรู้ที่ได้เริ่มต้นจากการกำหนดเนื้อหาหลักสูตรให้มีความหลากหลายน่าสนใจตามความแตกต่างระหว่างบุคคล ผลิตผู้เรียนให้มีความคิดสร้างสรรค์สามารถนำไปประยุกต์ใช้ในชีวิตประจำวันได้เป็นอย่างดี อีกทั้งสถานศึกษาเป็นแหล่งผลิตทรัพยากรมนุษย์หรือ “ทุนทางปัญญา” มีสมรรถนะในการสร้างผลผลิตในด้านต่าง ๆ (EWP: Education with Production) ตอบสนองความต้องการของผู้เรียนและหน่วยงานที่จะไปประกอบอาชีพในอนาคต (สำนักงานเลขาธิการสภาการศึกษา กระทรวงศึกษาธิการ, 2562 : จ)

การศึกษาตลอดชีวิตเป็นวิธีการสร้างความมั่นคงด้านเศรษฐกิจในภูมิภาคเดียวกัน และเศรษฐกิจโลก สามารถแข่งขันและต่อสู้ในตลาดแรงงานได้ ซึ่งเป็นกระบวนการที่เปิดโอกาสให้ผู้คนในสังคมทั้งภาครัฐ ภาคเอกชน และประชาชนเข้ามารับผิดชอบในการจัด

การศึกษาตามมิติฐานคิดเชิงปรัชญาการศึกษาเน้นการพัฒนาการศึกษาตลอดชีวิตที่ยั่งยืน สามารถใช้รูปแบบ “RAWI” ได้ดังต่อไปนี้

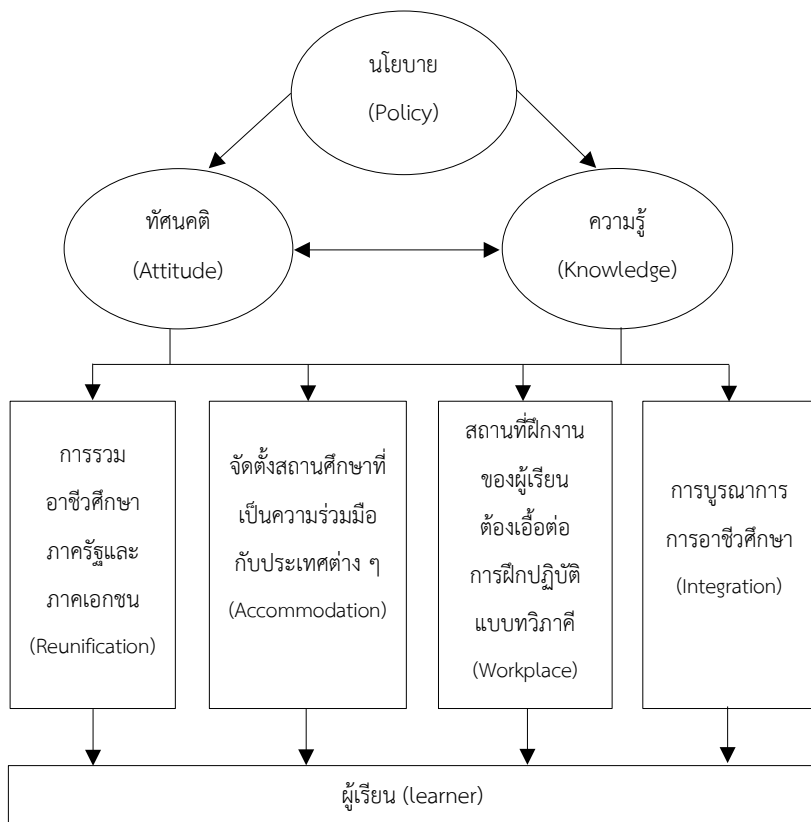
1. R: Reunification หมายถึง กระบวนการศึกษาธิการกำลังดำเนินนโยบายที่สำคัญเกี่ยวกับการอาชีวศึกษา โดยการรวมอาชีวศึกษาภาครัฐและภาคเอกชนเข้าด้วยกันเพื่อการดำเนินงานเชื่อมต่อและก้าวไปพร้อมกันระหว่าง สอศ. กับ สช. และสำนักงานส่งเสริมการศึกษานอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัย (สำนักงาน กศน.) รวมทั้งสำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน (สพฐ.) เพื่อให้การดำเนินงานตามนโยบายเป็นรูปธรรมรวดเร็วยิ่งขึ้น (ดาร์พงษ์ รัตนสุวรรณ, 2558)

2. A: Accommodation หมายถึง ทวิภาคีเป็นอีกระบบหนึ่งที่จะช่วยให้การจัดการศึกษาตรงกับความต้องการของภาคเอกชน ซึ่งสร้างความพึงพอใจให้กับภาคเอกชนเป็นอย่างมาก ในขณะที่เดียวกันนักเรียนและผู้ปกครองก็มีความสุขไปด้วย ยกกระตือรือร้นการจัดการเรียนการสอนสู่สากล โดยร่วมมือกับประเทศต่าง ๆ จัดตั้งศูนย์กลางการอาชีวศึกษาของอาเซียน เช่น โรงเรียนเทคนิคไทย-เยอรมัน การพัฒนาบุคลากรรองรับการคมนาคมขนส่งระบบราง การยกระดับทักษะด้านภาษาอังกฤษของผู้เรียนระดับอาชีวศึกษานอกเหนือจากศัพท์เทคนิคต่าง ๆ เป็นการเพิ่มโอกาสความก้าวหน้าในอาชีพมากขึ้น (ดาร์พงษ์ รัตนสุวรรณ, 2558)

3. W: Workplace หมายถึง สถานที่ฝึกงานของผู้เรียนต้องเอื้อต่อการฝึกปฏิบัติแบบทวิภาคี (Dual system) สอดคล้องกับกระทรวงศึกษาธิการและวิจัยของประเทศสหพันธ์สาธารณรัฐเยอรมนีที่ให้ความสำคัญต่อผู้เรียนทางด้านอาชีวศึกษา (Federal Ministry of Education and Research, 2015 : 7)

4. I: Integration หมายถึง การบูรณาการศักยภาพและพัฒนาปัญญา จิตใจ ส่งเสริมการเรียนรู้ด้วยตนเองอย่างต่อเนื่อง เป็นกระบวนการพัฒนาผู้เรียนให้มีคุณภาพและศักยภาพสูงสุด โดยสถานศึกษาทำหน้าที่เตรียมความพร้อมด้านความรู้ ความสามารถ และปลูกฝังแนวคิดการศึกษาตลอดชีวิตให้แก่ผู้เรียน เพื่อให้มีทัศนคติและแรงจูงใจใฝ่

เรียนรู้ด้วยตนเองตลอดเวลา (ฟาฏินา วงศ์เลขา, 2555) ผู้เขียนขอนำเสนอกรอบความคิดความสัมพันธ์ระหว่างกระบวนการ “PAK” และรูปแบบ “RAWI” ดังภาพที่ 1

ภาพที่ 1 กรอบความคิดความสัมพันธ์ระหว่างกระบวนการ “PAK” และรูปแบบ “RAWI” ที่มา : ผู้เขียน

จากภาพที่ 1 สรุปได้ว่า กระบวนการสร้างอาชีวศึกษาอย่างยั่งยืน หรือ “PAK” ประเทศชาติต้องให้ความสำคัญเกี่ยวกับการกำหนดนโยบายและขอความร่วมมือจาก

ทุกฝ่าย/องค์กรในการผลิตแรงงานให้สอดคล้องกับสังคมที่เปลี่ยนแปลงไป (P: Policy) สร้างความตระหนักและทัศนคติที่ดีต่อการอาชีวศึกษา (A: Attitude) ควบคู่กับการพัฒนาเนื้อหาหลักสูตรให้หลากหลายน่าสนใจ และผลิตผู้เรียนให้มีความคิดสร้างสรรค์สามารถนำไปประยุกต์ใช้ได้ (K: Knowledge) ซึ่งกระบวนการทั้ง 3 ส่วนนี้ ถือเป็น การวางรากฐาน การศึกษาเชิงนโยบายเบื้องต้น จำเป็นต้องนำไปประยุกต์ใช้ให้สอดคล้องและสัมพันธ์กับ รูปแบบการสร้างอาชีวศึกษาที่ยั่งยืน หรือ “RAWI” โดยการรวมอาชีวศึกษาภาครัฐและ ภาคเอกชนเข้าด้วยกันเพื่อการดำเนินงานไปในทิศทางเดียวกัน (R: Reunification) ยกกระตือรือร้นการจัดการเรียนการสอนสู่สากล จัดตั้งสถานศึกษาที่เป็นศูนย์กลางการ อาชีวศึกษาของอาเซียนร่วมมือกับประเทศต่าง ๆ (A: Accommodation) สถานที่ฝึกงาน ของผู้เรียนต้องเอื้อต่อการฝึกปฏิบัติแบบทวิภาคี (W: Workplace) และบูรณาการ ศักยภาพพร้อมกับการพัฒนาปัญญา จิตใจ ส่งเสริมการเรียนรู้ด้วยตนเองอย่างต่อเนื่อง (I: Integration) หากสามารถประยุกต์ใช้ความสัมพันธ์ดังกล่าวแล้ว จะส่งผลต่อผู้เรียน (learner) ให้มีศักยภาพมากขึ้นและเพิ่มโอกาสความก้าวหน้าในอาชีพอีกด้วย

บทสรุปและข้อเสนอแนะ

การอาชีวศึกษาจำเป็นต้องมีการพัฒนาคุณภาพการศึกษาอย่างต่อเนื่อง โดยเทคนิค สำคัญในการนำกระบวนการและรูปแบบนี้ไปใช้ได้อย่างมีประสิทธิภาพขึ้นอยู่กับประเทศชาติ ให้ความสำคัญเชิงนโยบายด้านการประยุกต์ใช้การศึกษากับการปฏิบัติงานได้จริงเป็นอันดับ แรก ควบคู่กับการร่วมมือกันระหว่างสถานศึกษาภาครัฐและภาคเอกชนกับสถานประกอบการ ให้มีการฝึกงานอย่างเข้มข้น ผู้เรียนสามารถนำความรู้ต่าง ๆ ที่ได้จากการเรียน การฝึกอบรม และการเพิ่มพูนทักษะการฝึกงาน สามารถนำไปปรับใช้ได้ในชีวิตประจำวัน ด้วยประสิทธิภาพของการอาชีวศึกษาที่จะต้องส่งผ่าน การพัฒนาคุณภาพชีวิตในขอบข่าย การศึกษาตลอดชีวิตของผู้คนในประเทศชาติ ดังนั้น ทุกภาคส่วนจะต้องมีการดำเนินงานที่ มีลักษณะต่อเนื่อง (Continuing) เชื่อมโยง (Connectivity) กับสถานการณ์ข้อความรู้ที่ เป็นจริง การประสานงาน (Coordination) การมีส่วนร่วม (Participation) และกำหนด

วิธีการที่จะต้องเอา “ชีวิตเป็นบทตั้ง” สิ่งนี้จะถูกเรียกได้ว่าเป็นการสร้างพลโลก (Active global citizen) ได้อย่างลงตัว สุดท้ายสังคมโลกก็จะกลายเป็นสังคมที่มีความสุข ปราศจากความยากจน (Poverty) และนำมาซึ่งความสุขและความยั่งยืนตลอดไป

องค์ความรู้ใหม่

กระบวนการและรูปแบบที่ผู้เขียนได้นำเสนอมีความแตกต่างจากรูปแบบอื่น ๆ ที่มีการศึกษาเกี่ยวกับการนำศึกษาศาสตร์มาบริหารจัดการการศึกษาทั่วไป ไม่ได้เฉพาะเจาะจง แต่เนื่องจากผู้เขียนได้ศึกษาบริบทของการจัดการอาชีวศึกษาและการพัฒนาการศึกษาตลอดชีวิตที่ยั่งยืนเท่านั้น โดยจุดเด่นที่สอดคล้องกับรูปแบบอื่น คือ การกำหนดมาตรการสำคัญในการวางรากฐานเพื่อพัฒนารูปแบบการศึกษา รวมทั้งผลักดันระบบการศึกษาสู่การพัฒนาที่ยั่งยืน ตามกรอบแนวคิดของ สุริยา เหมตะศิลป์ (2564 : 5) ได้กล่าวถึง มาตรการที่สำคัญทางการศึกษาเพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืน 4 ประการ ได้แก่ 1) การส่งเสริมและปรับปรุงการศึกษาขั้นพื้นฐาน โดยเน้นการให้ความรู้ ทักษะ ค่านิยม และทัศนคติ กระตุ้นและส่งเสริมพลเมืองของประเทศให้นำนวัตกรรมชีวิตที่ยั่งยืนมาใช้ 2) การทบทวนการศึกษาที่เป็นอยู่ในทุกระดับ ตั้งแต่ระดับก่อนวัยเรียนจนถึงระดับมหาวิทยาลัย เพื่อให้สอดคล้องกับการพัฒนาที่ยั่งยืน ส่งเสริมสังคม สิ่งแวดล้อม และเศรษฐกิจ ซึ่งเป็นสิ่งสำคัญต่อสังคมในอนาคต 3) การพัฒนาความเข้าใจสาธารณะและตระหนักในความยั่งยืน เข้าใจวัตถุประสงค์ ความรู้ และทักษะในการส่งเสริมหรือช่วยเหลือให้เกิดขึ้นจริง ซึ่งรัฐบาลควรกำหนดมาตรการความยั่งยืน และผลักดันให้เกิดสังคมที่ยั่งยืนมากขึ้น และ 4) การพัฒนาโครงการฝึกอบรมเฉพาะจะทำให้กำลังแรงงานของทุกภาคส่วนในระดับท้องถิ่น ระดับภูมิภาคและระดับชาติ มีความรู้และทักษะที่จำเป็นสามารถดำเนินงานได้ด้วยตนเองตามวิธีการที่ยั่งยืน นอกจากนี้ ยังมีความสอดคล้องกับการบริหารจัดการการศึกษาเพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืน ตามกรอบแนวคิดของ กาญจนา เกรียงชี (2559 : 16-17) ได้กล่าวถึง การพัฒนาที่ยั่งยืนมีความเชื่อมโยงและเกี่ยวข้องกับองค์กรและหน่วยงานต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้อง จำเป็นต้องสร้างเครือข่ายและทำงาน

ร่วมกับผู้อื่นจากหน่วยงานต่าง ๆ ให้มากขึ้น โดยเฉพาะอย่างยิ่งองค์ความรู้ที่จะนำมาจัดการเป็นเนื้อหาในการศึกษาจะต้องปฏิรูปหลักสูตรของการศึกษายุกระดับในการช่วยให้เกิดการสร้างผลผลิต และรูปแบบการบริโภคอย่างยั่งยืน ได้แก่ 1) การพัฒนาหลักสูตรที่ก่อให้เกิดความยั่งยืนในระดับต่าง ๆ ของการศึกษา ไม่ว่าจะเป็นการศึกษาพื้นฐาน การศึกษาระดับอาชีวศึกษา หรือระดับอุดมศึกษา 2) การพัฒนาผู้สอนและผู้เรียนให้มีสมรรถนะ (Competency) ในด้านต่าง ๆ การพัฒนาองค์ความรู้เกี่ยวกับการปรากฏการณ์และการเปลี่ยนแปลงของโลก เพื่อความเข้าใจ และคิดหาแนวทางสร้างกิจกรรมหรือบทเรียนในการแก้ไข ปรับปรุงให้คุณภาพชีวิตของตนเองและชุมชนและสังคมดีขึ้น และ 3) การพัฒนาผู้อยู่ในกระบวนการศึกษาและขาดโอกาส ให้มีความเสมอภาพและลดความเหลื่อมล้ำทางโอกาส ด้วยการจัดการศึกษาให้ประชากรที่ไม่อยู่ในกลุ่มของการศึกษาในระบบ ได้มีบทเรียน แบบเรียน ความรู้ที่ถ่ายทอดอย่างสม่ำเสมอและต่อเนื่องด้วยการใช้เทคโนโลยีที่เหมาะสม เพื่อสร้างให้สมาชิกของชุมชนและสังคมเป็นประชากรที่มีการศึกษาตลอดชีวิต (Life-long education) หากมีการนำกระบวนการและรูปแบบการสร้างอาชีวศึกษาที่ยั่งยืนตามที่ได้เขียนได้ศึกษาและทบทวนวรรณกรรมต่าง ๆ ไปใช้แล้วจะเกิดประสิทธิภาพสูงสุดตามที่ได้กำหนดไว้

เอกสารอ้างอิง

- กระทรวงศึกษาธิการ. (2551, ม.ป.ป.). พระราชบัญญัติการอาชีวศึกษา พ.ศ. 2551. <https://www.moe.go.th/%E0%B8%9E%E0%B8%A3%E0%B8%B0%E0%B8%A3%E0%B8%B2%E0%B8%8A%E0%B8%9A%E0%B8%B1%E0%B8%8D%E0%B8%8D%E0%B8%B1%E0%B8%95%E0%B8%B4%E0%B8%81%E0%B8%B2%E0%B8%A3%E0%B8%AD%E0%B8%B2%E0%B8%8A%E0%B8%B5%E0%B8%A7%E0%B8%A8/>.
- กาญจนา เจริญชัย. (2559). การศึกษากับการพัฒนาที่ยั่งยืน (Education for Sustainable Development: ESD). *วารสารสมาคมนักวิจัย*, 21(2), 16-17.

- จอมพงศ์ มงคลวนิช. (2561). *การบริหารอาชีวศึกษาระบบทวิภาคี*. กรุงเทพฯ: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- ดาร์พงษ์ รัตนสุวรรณ. (2558). *นโยบายรัฐมนตรีว่าการกระทรวงศึกษาธิการ*. กรุงเทพฯ: กระทรวงศึกษาธิการ.
- ดุชนี ดามิ. (2557). การศึกษาตลอดชีวิต : พัฒนาสังคมไทยสู่สังคมแห่งการเรียนรู้. *วารสาร Mahidol R2R e-Journal*, 1(2), 12-30.
- ทวีป อภิสิทธิ์. (2554). *การศึกษาตามอัธยาศัย การศึกษาของโลกในยุคใหม่ที่มาแรง*. กรุงเทพฯ: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- ธงชัย สมบูรณ์. (2562). การจัดการอาชีวศึกษาระหว่างประเทศไทยกับประเทศเยอรมนี: การศึกษา เปรียบเทียบ. *รายงานการวิจัยของสำนักวิจัยและพัฒนา มหาวิทยาลัยรามคำแหง*. กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยรามคำแหง.
- จิตติมา เสาวรงค์ อัจฉรา ศรีพันธ์ และณัฐเชษฐ์ พูลเจริญ. (2560). แนวโน้มการพัฒนา กำลังคนสายอาชีวศึกษา ประเภทวิชาพาณิชยกรรม ระดับประกาศนียบัตรวิชาชีพ (ปวช.) ภาคเหนือตอนล่าง เพื่อบริการเข้าสู่ประชาคมอาเซียน. *สัปดาห์ทอง, วารสารมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ (สทมส.) มหาวิทยาลัยราชภัฏกำแพงเพชร*, 23(1), 104.
- พระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2542 แก้ไขเพิ่มเติม (ฉบับที่ 2) พ.ศ. 2545 และ (ฉบับที่ 3) พ.ศ. 2553. (2542, 19 สิงหาคม). *ราชกิจจานุเบกษา* (เล่ม 116 ตอนที่ 74ก, น.6).
- พาวินา วงศ์เลขา. (2555, 6 กุมภาพันธ์). *การศึกษาตลอดชีวิต พัฒนาคอนไทยอย่างยั่งยืน*. <https://www.moe.go.th/%E0%B8%81%E0%B8%B2%E0%B8%A3%E0%B8%A8%E0%B8%B6%E0%B8%81%E0%B8%A9%E0%B8%B2%E0%B8%95%E0%B8%A5%E0%B8%AD%E0%B8%94%E0%B8%8A%E0%B8%B5%E0%B8%A7%E0%B8%B4%E0%B8%95-%E0%B8%9E%E0%B8%B1%E0%B8%92%E0%B8%99%E0%B8%B2/>.

- รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. 2560 (2560, 6 เมษายน). ราชกิจจานุเบกษา (เล่ม 134 ตอนที่ 40ก, น. 80).
- วรรณดี สุทธิณรากร และภูวเดช อับดุลสตา. (2561). *การพัฒนาอาชีวศึกษาให้เป็นคำตอบ การพัฒนาประเทศ*. กรุงเทพฯ: สยามปริทัศน์.
- สุชาติ อุดมโสมกิจ. (2555). ทักษะที่จำเป็นของคนในศตวรรษที่ 21. *วารสารวิชาการ / Focus*, 39(225), 47-51.
- สุรียา เหมตะศิลป์. (2564). *ศึกษาศาสตร์กับการศึกษาเพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืน*. http://www.edu.tsu.ac.th/major/eva/files/journal/education_for_develop_to_last.pdf
- สำนักงานเลขาธิการสภาการศึกษา กระทรวงศึกษาธิการ. (2561). *รายงานการศึกษาไทย พ.ศ. 2561 (Education in Thailand 2018)*. กรุงเทพฯ: พรักหวานกราฟฟิค.
- สำนักงานเลขาธิการสภาการศึกษา กระทรวงศึกษาธิการ. (2562). *การพัฒนาการศึกษานานาชาติเพื่อการบรรลุเป้าหมายการพัฒนาที่ยั่งยืนของโลก*. กรุงเทพฯ: พรักหวานกราฟฟิค.
- Dave, R.H. (1976). *Foundations of Lifelong Education Studies in Lifelong Education*. Paris: International Institute for Educational Planning.
- Federal Ministry of Education and Research. (2015). *Report on Vocational Education and Training 2015*. Germany: Federal Ministry of Education and Research (BMBF).
- UNESCO. (1970). *An Introduction to Lifelong Education*. Paris: UNESCO.
- UNESCO. (1990). *World Declaration on Education for All and Framework for Action to Meet Basic Learning Needs*. <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000127583>.